

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-3-67-60>

УДК 372.81

Задунайська Ю.В., Кость С.П.

Львівський національний університет імені Івана Франка

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Анотація. У статті подано етимологію та дефініції термінів «міжкультурна комунікація», «комунікативна компетенція», «міжкультурна комунікативна компетенція»; проаналізовано сутність та характерні ознаки міжкультурної комунікації; описано складові міжкультурної компетенції (компаративні вміння, інтерпретаційні вміння, стратегічні вміння, емпатійні вміння); окреслено мовні аспекти комунікативної компетенції; названо компоненти структури міжкультурної комунікативної компетенції (лінгвістичний, соціолінгвістичний, стратегічний та дискурсивний); проаналізовано системи, які є компонентами міжкультурної комунікативної компетенції (система, що характеризує комунікативну компетенцію і стосується соціальних правил; система епізодичної комунікативної компетенції; система доцільної (виправданої) компетенції); зазначено, що формування міжкультурної комунікативної компетенції в процесі викладання іноземної мови включає наявність певних компонентів і відбувається за допомогою традиційних та інноваційних методів та прийомів навчання з широким використанням сучасних технологій, найбільш ефективними з яких є інтерактивні технології навчання, зокрема робота в парах і групах, технологія дискусійного обговорення проблем та проектна технологія.

Ключові слова: культура, комунікація, компетенція, міжкультурна комунікація, комунікативна компетенція, міжкультурна комунікативна компетенція.

Zadunaiska Yuliia, Kost Svitlana

Ivan Franko National University of Lviv

THE INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF HIGHER EDUCATION APPLICANTS: PECULIARITIES OF DEVELOPMENT IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Summary. The article deals with the etymology and definitions of such terms as «intercultural communication», «communicative competence», «intercultural communicative competence». It analyses the essence and characteristic features of intercultural communication, that is defined as the ability of a person to provide communication with the representatives of other cultures. It also describes the constituent elements of intercultural communication, such as comparative skills, interpreting skills, strategic skills and the skills of empathy. The authors name the factors that cause cross-cultural interpersonal conflicts. They point out that the incomprehension in the process of communication is the inability of one of the interlocutors to decode the verbal or nonverbal messages according to the situation. The article also looks at the linguistic aspects of communicative competence, which is defined as a linguistically, psychologically and methodically organized system that is characterized by the integrity of language and speech. Besides, it examines the structural components of intercultural communicative competence (the linguistic, sociolinguistic, strategic and discursive ones) and analyses its component systems (the system that characterizes the communicative competence and concerns social rules; the system of episodic communicative competence; the system of reasonable (justifiable) competence). Intercultural communicative competence is seen as the ability of a person to provide communication with the representatives of other cultures that is due to the acquisition of intercultural knowledge and skills of practical communication, the universal rules and norms of behaviour that form the international communicative etiquette. The authors point out that the development of intercultural communicative competence in the process of foreign language teaching includes particular components and occurs with the help of traditional and innovative teaching methods and techniques and the extensive usage of modern technologies, the most effective of which are the interactive teaching technologies, particularly pair and group work, the technology of discussing problem areas and the project technology.

Keywords: culture, communication, competence, intercultural communication, communicative competence, intercultural communicative competence.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства, що зазнає значних глобалізаційних та інтеграційних змін у всіх сферах життя людини, здатність до міжкультурної взаємодії та спілкування набуває особливого значення. Необхідною умовою цього процесу є володіння іноземною мовою як одним із засобів вербальної міжкультурної комунікації. Тому розвиток міжкультурної комунікативної компетенції є одним із найбільш актуальних завдань сучасного процесу навчання іноземних мов у закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії і практики міжкультурної комунікації були об'єктом вивчення таких вчених як Е. Холл, К. Клакхон, А. Кребер, Р. Портер, Д. Трагер, В. Андрущенко, Ф. Бацевич, Н. Висоцька, О. Гриценко, І. Дзюба, А. Ермоленко, В. Манакін, Л. Нагорна, П. Скрипка та ін. Проблемі формування міжкультурної комунікативної компетенції присвячено дослідження багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема: Т. Астафурової, О. Бігич, Н. Бориско, Н. Гальскової, Л. Голованчук, І. Зимньої, О. Коломінової,

С. Ніколаєвої, Ю. Пасова, Н. Скляренко, С. Тер-Мінасової, І. Халєєвої, Д. Хаймза, Е. Холла та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на вагомий вклад у вивчення окресленої тематики вищезазначених науковців, зазначимо, що деякі аспекти проблеми вивчені лише поверхнево, зокрема особливості формування міжкультурної комунікативної компетенції здобувачів вищої освіти в процесі навчання іноземної мови.

Метою статті є висвітлення особливостей формування міжкультурної комунікативної компетенції здобувачів вищої освіти в процесі вивчення іноземної мови: аналіз сутності та характерних ознак міжкультурної комунікації, основних визначень і складових міжкультурної комунікативної компетенції.

Виклад основного матеріалу. Основоположними для адекватного розуміння поняття «міжкультурна комунікативна компетенція» є дефініції твірних основ терміна, а саме: «культура», «комунікація», «компетенція». Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови лексема «культура» для загального розуміння має такі значення: 1. Сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії. // Рівень розвитку суспільства в певну епоху. // Те, що створюється для задоволення духовних потреб людини. 2. Освіченість, вихованість. 3. Рівень, ступінь досконалості якої-небудь галузі господарської або розумової діяльності [2, с. 596]; термін «комунікація» означає обмін інформацією, спілкування [2, с. 562]; компетенція – це добра обізнаність із чим-небудь [2, с. 560].

Термін «міжкультурна комунікативна компетенція» запропонували Н. Чомські та Д. Хаймз у середині 1960-х рр. Міжкультурна комунікативна компетенція виступає ключовою складовою міжкультурної комунікації та міжкультурної компетенції, а також є невід'ємним елементом іншомовної комунікативної компетенції. Як слушно зауважує Г. Калашник, «допоки інтереси сторін збігаються, національні відмінності практично не помітні, але коли виникає конфлікт, їм належить важлива роль» [4, с. 8]. До міжкультурного міжособистісного конфлікту може призвести незнання або нерозуміння форм чи звичок комунікації певної національної спільноти. Нерозуміння (у комунікації) тлумачиться як невміння або нездатність одного зі співрозмовників адекватно до ситуації спілкування декодувати (зрозуміти, правильно інтерпретувати, виявити комунікативний смисл тощо) мовленнєвого і/або немовленнєвого повідомлення іншого співрозмовника. Наприклад: підкреслену увічливість арабів не можна сприймати як згоду із чимось думкою.

Термін «міжкультурна комунікація», що з'явився в середині XX ст. і пов'язаний з іменами Едварда Т. Холла та Джорджа Л. Трегера (1954), означає спілкування людей, які є представниками різних культур. Міжкультурна комунікація є міжособистісною комунікацією в спеціальному контексті. Умовою здійснення міжкультурної комунікації є належність її учасників до різних культур, а також усвідомлення ними культурних відмінностей один одного. Ознаки культурних відмінностей можуть бути інтерпретовані

як відмінності вербальних і невербальних кодів у специфічному контексті комунікації. При цьому кожен учасник комунікації володіє власною системою правил, що дозволяють закодувати та розкодувати відповідні та одержані повідомлення [8, с. 125–126]. Однією з характерних ознак міжкультурної комунікації є те, що її учасники: 1) у випадках прямого контакту використовують мовний код і стратегії, які відрізняються від тих, котрими вони послуговуються під час спілкування в межах однієї культури; 2) усвідомлюють взаємну «культурну чужинність» один одного. За визначенням Ф. Бацевича, міжкультурна комунікація є особливим типом культури, який характеризується взаємодією національних культур, етнокультурною компетенцією особистостей, толерантністю, прагненням до міжнаціональної згоди у всіх сферах спілкування [1, с. 144]. Важливою умовою успішного здійснення міжкультурної комунікації є також знання та вміння належного використання у міжкультурному контексті певних актів мовленнєвої діяльності, таких як, наприклад, привітання, вибачення, прохання, подяка, запрошення, відмова, погодження, скарга тощо.

Термін «міжкультурна компетенція» виник і набув широкого розповсюдження на початку 1970-х рр. у зв'язку із виокремленням міжкультурної комунікації у самостійний науковий напрямок. За визначенням Є.М. Верещагіна та В.Г. Костомарова, міжкультурна компетенція це – комплекс знань та умінь, що дають можливість індивіду у процесі міжкультурної комунікації адекватно оцінювати комунікативну ситуацію, ефективно використовувати вербальні та невербальні засоби, втілювати у практику комунікативні наміри і перевіряти результати комунікації за допомогою зворотного зв'язку [3, с. 23]. Складовими міжкультурної компетенції є: компаративні вміння (орієнтація в явищах іншого способу життя, порівняння з культурою своєї країни, розпізнавання та сприйняття культури іншої країни), інтерпретаційні вміння (інтерпретація дій, висловлювань), стратегічні вміння (прогнозування, аналіз та усунення соціокультурних прогалин, що спричиняють нерозуміння, застосування вербальних та невербальних стратегій для компенсування певних незнань, оперування новими знаннями), емпатійні вміння (прийняття позиції іншої людини, урахування соціокультурної специфіки партнера, повага до системи цінностей) [7, с. 196].

Термін «комунікативна компетенція» вперше використав американський лінгвіст Д. Хаймз у 1972 р., окресливши мовні аспекти, які повинен знати мовець, щоб бути компетентним у спілкуванні. Комунікативну компетенцію визначають як лінгвістично, психологічно та методично організовану систему, що характеризується єдністю мови та мовлення. Комунікативна компетенція реалізується у певному контексті або ситуації в усному або письмовому форматі і являє собою складне системне утворення, до складу якого входять чотири основні компоненти: дискурсивна, лінгвістична, стратегічна та соціокультурна компетенції [9, с. 269–293].

Отже, міжкультурна комунікативна компетенція визначається як здатність людини здійснювати

вати повноцінне спілкування з представниками інших культур, що забезпечується наявністю чи набуттям загальнокультурних знань, умінь і навичок практичної комунікації, дотримання універсальних правил та норм поведінки, що формують міжнародний етикет спілкування, психологічною готовністю до сприйняття і занурення у відмінне культурологічне середовище.

В структурі міжкультурної комунікативної компетенції виокремлюють лінгвістичний, соціолінгвістичний, стратегічний та дискурсивний компоненти. До системи міжкультурної комунікативної компетенції входять такі складові: система, що характеризує комунікативну компетенцію і стосується соціальних правил (мови та жестів, соціальної лінгвістичної компетенції та правил адаптації, відповідних комунікативних знань, мотивації спілкування); система епізодичної комунікативної компетенції – здатність абсолютно по-іншому реагувати в нестандартних комунікативних ситуаціях; система доцільної (виправданої) компетенції, в основі якої лежить якість комунікації, що визначає її ефективність.

Метою формування міжкультурної комунікативної компетенції є опанування вміннями керувати процесом міжкультурної взаємодії та адекватно його інтерпретувати, а також набуття нових лінгвокраїнознавчих знань у ході комунікації. Здобувачі вищої освіти повинні навчитись відповідно до ситуації реагувати на репліки носіїв мови, доречно застосовувати міміку і жести, використовувати формули мовного етикету, знати культурно-історичні особливості країни, мова якої вивчається, а також розуміти та аналізувати міжкультурні відмінності, синтезувати та узагальнювати власний досвід у міжкультурному діалозі, розглядати інші культури та їх представників з позиції емпатії, свідомо уникати розмежування культур, переглядати та змінювати власні оцінки чужої культури у відповідності з розширенням навичок та досвіду міжкультурного спілкування [6, с. 12–15].

Формування міжкультурної комунікативної компетенції в процесі викладання іноземної мови включає: підготовку здобувачів вищої освіти до безпосередньої комунікації з носіями мови у навчальній, соціально-побутовій, культурній,

суспільно-політичній та професійній сферах; навчання в дусі діалогу культур; виховання взаємоповаги, толерантності, терпимості до культурних відмінностей, шанобливого ставлення до культурних надбань, звичаїв і традицій інших народів; розвиток умінь самостійного функціонування у полікультурному світі. Обов'язковим є введення до курсу іноземної мови соціокультурних, соціолінгвістичних та лінгвокраїнознавчих компонентів.

Процес формування міжкультурної комунікативної компетенції «вимагає створення ситуацій практичного використання мови як інструменту міжкультурного пізнання і взаємодії» [5, с. 89] і відбувається за допомогою традиційних та інноваційних методів та прийомів навчання з широким використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, автентичних навчальних курсів та навчально-методичних матеріалів, літературних творів, періодики, що відображають специфіку культури та побуту країни, мова якої вивчається, її історію, а також мовні особливості. Найбільш ефективними в процесі формування міжкультурної комунікативної компетенції є інтерактивні технології навчання, зокрема робота в парах і групах, технологія дискусійного обговорення проблем та проектна технологія.

У процесі оволодіння іноземною мовою здобувачі вищої освіти засвоюють матеріал, який демонструє функціонування мови у природному середовищі, особливості вербальної та невербальної поведінки носіїв мови у різних комунікативних ситуаціях, пов'язані з культурно-історичними реаліями та суспільно-політичною структурою суспільства.

Висновки і пропозиції. Отже, формування міжкультурної комунікативної компетенції є невід'ємною складовою процесу навчання іноземної мови у закладах вищої освіти, що сприяє розвитку навичок та умінь, необхідних для подолання мовного та культурного бар'єрів та успішного налагодження контактів з представниками інших культур. Проблема методики формування міжкультурної комунікативної компетенції у процесі викладання іноземної мови у закладах вищої освіти є перспективою для подальшого комплексного вивчення.

Список літератури:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф.С. Бацевич. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) В. 27 / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с. : іл.
3. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. Три лингвострановедческие концепции: лексического фона, рече-поведенческих тактик и сапиентемы / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. Москва : Директ-Медиа, 2014. 509 с.
4. Калашник Г.М. Вступ до дипломатичного протоколу та ділового етикету: навч. посібник / Г.М. Калашник. Київ : Знання, 2007. 143 с.
5. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке / Г.В. Колшанский. Москва : Наука, 1990. 108 с.
6. Ніколаєва С.Ю. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції : Курс лекцій (схеми і таблиці) [навч.-метод. посібник для студ. мовних спец. осв.-кваліф. рівня «магістр»] / О.Б. Бігич, Н.Ф. Бориско, Г.Е. Борецька та ін. / за ред. С.Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2011. 338 с.
7. Осадча О.В. Формування міжкультурної компетенції студентів у контексті інтернаціоналізації вищої освіти. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. 2016. № 25. Том 1. С. 195–197.
8. Basta J. The Role of the Communicative Approach and Cooperative Learning in Higher Education. *Facta Universitatis. Series: Linguistics and Literature*. Vol. 9. No 2. 2011. P. 125–143.
9. Hymes D. On Communicative Competence. In J.B. Pride and J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics: Selected Readings*. New York : Harmondsworth: Penguin, 1972. P. 269–293.

References:

1. Batsevych F.S. (2004). *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky : pidruchnyk* [The basics of communicative linguistics: textbook]. Kyiv : Vydavnychiy tsentr «Akademiia». (in Ukrainian)
2. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (2009). [Dictionary of contemporary Ukrainian language]. Irpin : VTF «Perun», vol. 7.
3. Vereshchahyn E.M., Kostomarov V.H. (2014). *Yazik y kultura. Try lnhvostranovedcheskye kontseptsyy: leksycheskoho fona, reche-povedencheskykh taktyk y sapyentemi* [Language and culture. The three linguistic and cultural concepts: lexical background, speech and behaviour tactics and sapientems]. Moscow : Dyrekt-Medya. (in Russian)
4. Kalashnyk H.M. (2007). *Vstup do dyplomatychnoho protokolu ta dilovoho etyketu: navch. posibnyk* [The introduction to the diplomatic protocol and business etiquette: textbook]. Kyiv : Znannia. (in Ukrainian)
5. Kolshanskyi H.V. (1990). *Obiektyvnaia kartyna myra v poznanny y yazike* [The objective world view in the cognition and language]. Moscow : Nauka. (in Russian)
6. Nikolaieva S.Iu. (2011). *Metodyka formuvannia mizhkulturnoi inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentsii : Kurs leksii (skhemy i tablytsi)* [The methodology of developing the intercultural foreign language communicative competence: the course of lectures (schemes and tables)]. Kyiv : Lenvit. (in Ukrainian)
7. Osadcha O.V. (2016). *Formuvannia mizhkulturnoi kompetentsii studentiv u konteksti internatsionalizatsii vyshchoi osvity* [The development of students' intercultural competence in the context of higher education internationalization]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Series : Filolohiia*, vol. 1, no. 25, pp. 195–197.
8. Basta J. (2011). *The Role of the Communicative Approach and Cooperative Learning in Higher Education. Facta Universitatis. Series : Linguistics and Literature*, vol. 9, no. 2, pp. 125–143.
9. Hymes D. (1972). *On Communicative Competence. Sociolinguistics: Selected Readings*. New York : Harmondsworth: Penguin, pp. 269–293.